

Michael Kahle

Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Watykan

„Ecclesia de Eucharistia” – wizja Jana Pawła II

„Ecclesia de Eucharistia vivit”¹ – tymi słowami rozpoczyna się czternasta encyklika, którą papież św. Jan Paweł II promulgował 17 kwietnia 2003 roku². Jest ona to kontynuacją serii listów na Wielki Czwartek, które pisał do kapłanów Kościoła Powszechnego od 1979 roku, a jednocześnie zastępuje ona taki list w 25 roku jego pontyfikatu, ponieważ papież zwraca się nie tylko do kapłanów, ale do wszystkich duchownych, osób konsekrowanych i wierzących w Chrystusa. Jej celem jest podkreślenie ścisłego związku Eucharystii z Kościołem³. Poprzez rangę dokumentu – encykliki – jest sytuowana znacznie wyżej w klasyfikacji papieskich form przepowiadania niż list. Papież podkreśla centralne znaczenie i wagę tego, co zostało powiedziane w sposób doktrynalny.

1 Johannes Paul II., Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, 17. April 2003, AAS 95 (2003), 433–475; dt. Übers.: vApSt 159 (dalej: EdE).

2 Por. O. H. Pesch, *Die Enzyklika ‚Ecclesia de Eucharistia‘. Gesichtspunkte zur Lektüre und Beurteilung*, „Stimmen der Zeit” 221 (2003), s. 507.

3 Por. EdE 7; P. Walter, *Eucharistie und Kirche. Die Enzyklika ‚Ecclesia de Eucharistia‘ Papst Johannes Pauls II.*, w: *Kircheneinheit und Weltverantwortung*, Hrsg. P. Neuner, Regensburg 2006, s. 242, Fußnote 3. (Kurzform: P. Walter, *Eucharistie*).

Tytuł encykliki *Ecclesia de Eucharistia* zawiera w sobie również dwa podstawowe pojęcia teologiczne, które będą używane na tegorocznym sympozjum Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, a mianowicie „Kościół i Eucharystia”. Dwa centralne terminy nie są zestawione neutralnie, jak w tytule sympozjum, lecz w dokumencie papieskim są ze sobą powiązane, aby podkreślić, że Kościół żyje Eucharystią. W dalszej części, „sedno tajemnicy Kościoła” (EdE, Wstęp), którym jest Eucharystia, dająca jemu życie, zostanie dokładniej zbadane właśnie na podstawie tej ostatniej encykliki Jana Pawła II i jego wizji Kościoła, wyłaniającej się z życia eucharystycznego.

1. Historyczne ślady encykliki *Ecclesia de Eucharistia*

Zanim jednak dokładniej przyjrzymy się encyklice *Ecclesia de Eucharistia* należy spojrzeć wstecz, odnaleźć ślad historyczny, który poprzedza ten dokument Magisterium pod względem teologicznym i biograficznym w odniesieniu do jego autora. To pokazuje, jak dojrzewała wizja Jana Pawła II.

1.1. Wpływ Henriego de Lubaca na Karola Wojtyłę

Nie można zrozumieć historii powstawania encykliki *Ecclesia de Eucharistia* bez prezentacji wpływu, jaki na młodego Karola Wojtyłę jako kapłana, arcybiskupa Krakowa i kardynała, a później papieża, wywarł francuski jezuita, teolog, a w 1983 roku wyniesiony przez papieża Jana Pawła II do godności kardynalskiej, Henri-Marie de Lubac. W 1944 roku de Lubac napisał swoje dzieło *Corpus mysticum*⁴, a w 1953 roku książkę *Méditation sur l'Église*⁵. Obie publikacje swoją

4 H. de Lubac, *Corpus Mysticum: Essai sur l'Eucharistie et l'Église au moyen âge*, Paris 1944.

5 H. de Lubac, *Méditation sur l'Église*, Paris 1953 (Kurzform: De Lubac, *Méditation*); dt. Übers.: ders., *Die Kirche, Eine Betrachtung, übertragen und*

treścią przyczyniły się do kształtowania postępu teologii i historii Kościoła.

Punktem wyjścia refleksji de Lubaca w obu dziełach jest ewolucja znaczenia, jaką w historii Kościoła przechodzi termin *Corpus Christi*⁶. Podczas gdy w pierwszym tysiącleciu Kościół był określany jako *Corpus Christi*, a Eucharystia jako *Corpus Christi mysticum*, to od drugiej połowy XII wieku pojawia się coraz więcej świadectw, które odsłaniają Kościół jako *Corpus Christi mysticum*, zaś Eucharystię jako Boże Ciało. Ta zmiana idzie w parze z rozumieniem mistycznym – w przeciwieństwie do realnego – co prowadzi do tego, że konkretna rzeczywista obecność Chrystusa była lepiej podkreślana, ale z drugiej strony chciała ujmować Kościół jako ciało Chrystusa w sensie przenośnym, duchowym. W rezultacie ta platońska relacja archetyp–obraz przestała być rozstrzygająca, a głębsze znaczenie związku między Eucharystią a Kościołem zostało spłycone⁷.

Klaus Unterburger mówi o tej zmianie koncepcji badanej przez de Lubaca następująco: „Odnosząc się do Kościoła w ujęciu czysto metaforycznym, analogicznym do innych struktur społecznych, jak ciało i kładąc nacisk na przemianę w Eucharystii, gdzie jej głębszy wymiar – obydwie terminy nie są określane jako czyste ludzkie ciało, ale jako ciało Chrystusa – tak jak połączenie między nimi jest błędne”⁸. Z uwag de Lubaca wynika, że Chrystus jest realną rzeczywistością zarówno w Kościele, jak i w Eucharystii. Kościół jest zatem tym samym co *Corpus Christi* w prawdziwym znaczeniu, jak Eucharystia. W związku z tym de Lubac wyjaśnia: „Można mówić o wzajemnej przyczynowości między nimi. Każda z tych

eingeleitet von H. U. von Balthasar, Einsiedeln ²2011 (Kurzform: H. de Lubac, *Kirche*).

6 Por. H. de Lubac, *Kirche*, s. 111–117.

7 Por. K. Unterburger, *Ecclesia de Eucharistia? Der Zusammenhang zwischen Eucharistiefeier und Kirchenstruktur in theologiegeschichtlicher Betrachtung*, in: *Gottesdienst und Kirchenbilder*, Hrsg. von Stefan Kopp und Benedikt Kranemann (QD 313), Freiburg 2021, 69. (Kurzform: Unterburger, *Ecclesia*).

8 K. Unterburger, *Ecclesia*, s. 70.

rzeczywistości została niejako powierzona przez Pana jedna drugiej⁹. Wynik podsumowuje on w aksjomacie: „C'est l'église qui fait l'Eucharistie, mais c'est aussi l'Eucharistie qui fait l'Église”¹⁰ – „Kościół sprawuje Eucharystię, a Eucharystia z kolei sprawuje Kościół”¹¹. Ten aksjomat został wpisany głęboko w historię Kościoła i w pamięć młodego Karola Wojtyły¹².

Święcenia kapłańskie przyjął Wojtyła 18 lutego 1946 roku z rąk arcybiskupa krakowskiego Adama Stefana Sapiehy i od listopada przez dwa lata mieszkał w belgijskim kolegium w Rzymie, które George Weigel określił jako „niezwykle stymulujące dla niego środowisko”¹³. Toczy się ożywiona debata na temat *nouvelle théologie*, która jest zasadniczo związana z nazwiskiem de Lubac. Można przypuszczać, że Karol Wojtyła miał już w tamtym czasie dostęp do książki *Corpus mysticum* de Lubaca. Kilka lat później, czytając „Tygodnik Powszechny” i miesięcznik „Znak”, które zapewniały kontakt polskiego katolicyzmu z optymizmem katolicyzmu zachodnioeuropejskiego, uzyskał on także dostęp do innych tekstów francuskiego uczonego¹⁴.

Wojtyła i inni intelektualiści w Polsce czytali, za pośrednictwem tych mediów, przekłady pism de Lubaca i innych teologów, którzy znacząco wpłynęli na Sobór Watykański II. Kiedy Wojtyła, jako profesor, publikuje swoją pierwszą książkę *Miłość i odpowiedzialność*¹⁵,

9 H. de Lubac, *Kirche*, s. 117.

10 H. de Lubac, *Méditation sur l'Église*, s. 103.

11 H. de Lubac, *Kirche*, s. 117.

12 R. Voderholzer, *Zeichen und Werkzeug der Einheit' (LG1). Sakramentales Kirchenverständnis als Garant für Identität und Authentizität*, w: *Identität und Authentizität von Kirche im „globalen Dorf”. Annäherungen von Ost und West durch gemeinsame Ziele?* (Schriften des Ostkircheninstituts der Diözese Regensburg, 4), Regensburg 2019, 14f. (Kurzform: R. Voderholzer, *Zeichen*.)

H. de Lubac, *Méditation sur l'Église*, s. 103.

13 G. Weigel, *Zeuge der Hoffnung. Johannes Paul II. Eine Biographie*, übersetzt von Christiana Goldmann, u.a., Paderborn 2002, 86. (Kurzform: G. Weigel, *Zeuge*.)

14 Por. G. Weigel, *Zeuge*, 115.

15 K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2019; ders. (Johannes Paul II.), *Liebe und Verantwortung. Eine ethische Studie*,

przetłumaczoną na język francuski¹⁶ – w tym momencie był już wyświęcony na biskupa – między nim a de Lubakiem musiała być nawet osobista więź. De Lubac zaleca mu w każdym razie zachowanie w jego książce rozdziału V *Seksuologia i etyka*, ponieważ nie narusza to kapłańskiej i biskupiej godności autora¹⁷.

Ludzko-teologiczny związek Wojtyły z de Lubakiem jest intensyfikowany w trakcie prac Soboru Watykańskiego II, ponieważ polski arcybiskup i uczony jezuita współpracują zarówno w podgrupie soborowej, która opracowuje schemat XIII oraz w tej, która przygotowuje konstytucję duszpasterską *Gaudium et spes*¹⁸. O tym, że teologia Henriego de Lubaca wniknęła w myślenie Karola Wojtyły świadczy między innymi to, że uczynił on francuskiego teologa referentem dla swoich wykładów, jakie wygłaszał w 1976 roku jako kardynał dla papieża Pawła VI i Kurii Rzymskiej w trakcie rekolekcji wielkopostnych¹⁹.

1.2. Eklezjologia eucharystyczna Soboru Watykańskiego II

Sobór Watykański II tworzy tak zwaną eklezjologię komunii, którą można również nazwać „eklezjologią eucharystyczną”, będącą sercem doktryny o Kościele²⁰. Ratzinger nakreśla główny cel eklezjologii eucharystycznej w następujący sposób: „Ostatnia Wieczerza jest faktycznym aktem założenia Kościoła. Jezus przekazuje liturgię swojej śmierci i zmartwychwstania i powierza ją swoim apostołom. Wynika z tego, że Eucharystia jednoczy ludzi z Chrystusem i czyni w ten sposób ludzi Kościołem. Jednocześnie uwidacznia się tutaj

Kleinhain 2007.

¹⁶ K. Wojtyła, *Amour e responsabilité: étude de morale sexuelle*, Parole et silence, Paris 2014.

¹⁷ Por. G. Weigel, *Zeuge*, s. 149.

¹⁸ Por. G. Weigel, *Zeuge*, s. 174.

¹⁹ Por. G. Weigel, *Zeuge*, s. 190, 235.

²⁰ Zweites Vatikanisches Konzil, Dogmatische Konstitution über die Kirche *Lumen gentium*, 21. November 1964, AAS 57 (1965) 5–71; dt. Übers.: LThK², Teil I, Freiburg 1966, 156–347. (Kurzform: LG).

podstawowa konstytucja Kościoła, żyjącego ze wspólnot eucharystycznych. Właśnie to wyraża konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*²¹. W artykule 1. ojcowie soborowi mówią: „Kościół jest w Chrystusie niejako sakramentem, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego” (LG 1). W tych słowach termin „sakrament” odnosi się do Kościoła, a rozumienie Kościoła jako *Corpus Christi mysticum* wywodzi się z rozumienia *Corpus Christi*²². Nawet jeśli definicja terminu „sakrament” lub jego szczegółowe wyjaśnienie nie są podane w konstytucji dogmatycznej, to ojcowie zamierzali wyjaśnić to stwierdzeniem, że Kościół „ma symboliczny charakter i instrumentarium w całej boskiej ekonomii” zbawienia dla całej ludzkości i jej własnej historii²³.

Wskazuje na to wyraz „niejako” (łac. *veluti*) w analogii do tajemnicy Chrystusa. Analogii tej nie należy rozumieć jako definicji Kościoła, ale raczej jako opis relacji Kościoła do Chrystusa²⁴. Jak widzialne i niewidzialne są połączone w Chrystusie, tak również ma to miejsce w Kościele. Choć połączenie natur w Chrystusie jest hipostatyczne, w Kościele widzialność i niewidzialność mają charakter mistyczny²⁵. Formalnie jest to zatem *analogia attributionis (inter-nae)*. W *Lumen gentium* ojcowie soborowi wyjaśniają to następująco: „Wyposażona zaś w organa hierarchiczne społeczność i zarazem mistyczne Ciało Chrystusa, widzialne zrzeszenie i wspólnota duchowa. Kościół ziemski i Kościół – bogaty w dary niebiańskie – nie

21 J. Ratzinger, *Die Ekklesiologie des Zweiten Vatikanischen Konzils w: Gesammelte Schriften* 8, 1, Hrsg. von Gerhard Ludwig Müller, Freiburg 2018, s. 262.

22 Por. R. Voderholzer, *Zeichen*, s. 14.

23 Por. A. Grillmeier, *Kommentar zum Ersten Kapitel der Dogmatischen Konstitution über die Kirche*, w: *Das Zweite Vatikanische Konzil. Dokumente und Kommentare* (LThK², Teil I), Freiburg 1966, 157. (Kurzform: A. Grillmeier, *Kommentar*).

24 Por. M. Graulich, *Unterwegs zu einer Theologie des Kirchenrechts. Die Grundlegung des Rechts bei Gottlieb Söhngen (1892–1971) und die Konzepte der Kirchenrechtswissenschaft* (KStKR, 6) Paderborn 2006, 163. (Kurzform, M. Graulich, *Unterwegs*).

25 Por. H. Müller, *De analogia verbum incarnatum inter et Ecclesiam*, „Periodica” 66 (1977), s. 505.

mogą być pojmowane jako dwie rzeczy odrębne, przeciwnie, tworzą one jedną rzeczywistość złożoną, która zrasta się z pierwiastka boskiego i ludzkiego. Dlatego też na zasadzie bliskiej analogii upodabnia się ona do tajemnicy Słowa Wcielonego. Jak bowiem przybrana natura ludzka służy Słowu Bożemu za żywe narzędzie zbawienia, nierozzerwalnie z Nim zjednoczone, nie inaczej też społeczny organizm Kościoła służy ożywiającemu go Duchowi Chrystusowemu ku wzrastaniu ciała” (LG 8).

Interpretując powyższy tekst, wolno zauważyć, że Jezus Chrystus dokonuje zbawienia w Kościele poprzez sakramenty. Kościół jako sakrament nie może być dodany jako sakrament ósmy do liczby siedem, ale musi być rozumiany jako rzeczywistość, która przede wszystkim umożliwia sprawowanie sakramentów. Aby to uwydatnić, Sobór Watykański II nazwał Jezusa Chrystusa „prasadamentem” (*Ursakrament*), a Kościół „sakramentem podstawowym” (*Grund – oder Wurzelsakrament*)²⁶. W ten sposób Kościół nie zostaje zsakralizowany, ani nie zostaje nieproporcjonalnie uwydatniona tajemnica, wewnętrzna strona Kościoła, ale uwydatniona zostaje złożona rzeczywistość Kościoła, której istotą jest tajemnica Eucharystii, jaką jest Jezus Chrystus²⁷. W takim ujęciu relacji Chrystusa i Kościoła jako sakramentu szczególnie wyróżnia się sakrament eucharystyczny. W Konstytucji o liturgii *Sacrosanctum concilium*²⁸ ojcowie Kościoła nazywają Eucharystię „szczytem, do którego zmierza dzieło Kościoła, a jednocześnie źródłem, z którego wypływa cała jego moc” (SC 10). Z jednej strony oznacza to: „Eucharystia nie

²⁶ Por. O. Semmelroth, *Die Kirche als Sakrament des Heils*, w: *Das Heilsgeschehen in der Gemeinde (Mysterium salutis. Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik, 4, 1)*, Hrsg. von Johannes Feiner und Magnus Löhrer, unter Mitarbeit von Yves Congar, Köln 1972, s. 318.

²⁷ Por. M. Graulich, *Unterwegs*, s. 163.

²⁸ Zweites Vatikanisches Konzil, Konstitution über die heilige Liturgie *Sacrosanctum concilium*, 4. Dezember 1963, AAS 56 (1964), s. 97–138; dt. Übers.: LThK², Teil I, Freiburg 1966, 14–109. (Kurzform: SC)

jest formą pobożności wśród innych, ale miejscem, w którym Kościół nade wszystko budowany jest przez samego Pana”²⁹.

Z drugiej strony oznacza to, że Kościół żyje z Kościołami lokalnymi oraz w Kościołach lokalnych, które zgromadzone wokół biskupa sprawują Eucharystię. W świetle takiego ujmowania eklezjologii eucharystycznej nie dziwi fakt, że aksjomat de Lubaca: „C'est l'église qui fait l'Eucharistie, mais c'est aussi l'Eucharistie qui fait l'Église”³⁰ jest najbardziej cytowanym zdaniem wśród ojców Soboru Watykańskiego II³¹. Nie dziwi też w tym kontekście fakt, że układ dzieła de Lubaca przyjęto do porządek konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium*. Eklezjologia eucharystyczna jest zatem nowością Soboru Watykańskim II i jednocześnie czymś pierwotnym, gdyż opiera się na teologii patrystycznej, jak to między innymi imponująco wykazał de Lubac.

1.3. Ślady eklezjologii eucharystycznej u Karola Wojtyły i Jana Pawła II

Poniżej zostaną omówione trzy punkty wykazujące, że eklezjologia eucharystyczna – począwszy od Soboru Watykańskiego II – odcisnęła piętno na myśli i twórczości Karola Wojtyły, późniejszego papieża Jana Pawła II, w odniesieniu do encykliki *Ecclesia de Eucharistia*³².

Karol Wojtyła bierze czynny udział w teologicznym i doktrynalnym rozwoju Soboru Watykańskiego II jako biskup pomocniczy, wikariusz kapitulny krakowski i arcybiskup. Brał udział w redagowaniu dokumentu *de Ecclesia*, z którego wyłania się konstytucja dogmatyczna *Lumen gentium*. Przyczynił się do tego dwoma ważnymi oświadczeniami w auli soborowej – jak podkreśla Juan

²⁹ R. Voderholzer, *Zeichen*, s. 16.

³⁰ H. de Lubac, *Méditation*, s. 103

³¹ Por. R. Voderholzer, *Zeichen*, s. 16.

³² Weitere Spuren in den Dokumenten des Lehramtes finden sich zusammengefasst in: P. Sorci, *Celebrare l'eucharistia: alla sorgente della comunità cristiana*, „Rivista Liturgica” 92 (2005), no. 3, s. 385–390.

Ignacio Arrieta³³. Sobór i jego teologiczna redefinicja w odniesieniu do Kościoła zajmowały młodego arcybiskupa krakowskiego nawet po zakończeniu Soboru Watykańskiego II. Pracuje więc dalej nad realizacją powierzonego mu nauczania przedstawionego przez sobór w archidiecezji krakowskiej³⁴. W tym celu wprowadza to swoje „soborowe doświadczenie w życie dziesiątków tysięcy katolików w diecezji krakowskiej”³⁵ i powołuje około 500 grup roboczych do studiowania tekstów Soboru Watykańskiego II³⁶ w oparciu o publikację *U podstaw odnowy*³⁷. Oczywiście dotyczy to również eklezjologii eucharystycznej. Praca ta kończy się dokumentami diecezjalnymi sporządzonymi przez Synod Krakowski pod przewodnictwem abpa Wojtyły, opierających się na trzech urzędach Chrystusa – jako Kapłana, Proroka i Króla – co pozwala widzieć lud Boży w Kościele krakowskim jako *Corpus Christi*³⁸.

Po wyborze na następcę Piotra papież Jan Paweł II napisał swoją tak zwaną encyklikę inauguracyjną *Redemptor hominis*³⁹. Dokument ten zawiera centralne idee, czerpiące z eklezjologii eucharystycznej Soboru Watykańskiego II. Studium już tej encykliki uświadamia czytelnikowi, jak wielką rolę myśli o Eucharystii i Kościele cały czas odgrywały w życiu i pracy papieża Jana Pawła II. W IV rozdziale encykliki dopiero co wybrany następcą Piotra mówi: „Prawdą zasadniczą, nie tylko doktrynalną ale równocześnie egzystencjalną jest, że Eucharystia buduje Kościół, buduje jako autentyczną wspólnotę Ludu Bożego, jako zgromadzenie wiernych naznaczone

33 Por. J. I. Arrieta, *Die Communio-Ekklesiologie in der kirchlichen Gesetzgebung Johannes Pauls II.*, w: *Johannes Paul II. – Gesetzgeber der Kirche*, Hrsg. von Ludwig Müller und Libero Gerosa, Paderborn 2017, s. 50–52.

34 J. I. Arrieta, *Die Communio-Ekklesiologie...*, s. 52f.

35 Por. G. Weigel, *Zeuge*, s. 214.

36 K. Wojtyła, *Quellen der Erneuerung. Studie zur Verwirklichung des Zweiten Vatikanischen Konzils*, übersetzt von August Berz, Freiburg 1981.

37 Por. G. Weigel, *Zeuge*, s. 214.

38 G. Weigel, *Zeuge*, s. 214.

39 Johannes Paul II., *Enzyklika Redemptor hominis*, 4. März 1979, AAS 71 (1979), 257–324; dt. Übers.: vApSt 6. (Kurzform: RH).

tym samym znamieniem jedności, która była udziałem apostołów i pierwszych uczniów Pana. Eucharystia wciąż na nowo buduje tę wspólnotę i jedność” (RH, 20). Okazuje się, że podstawową ideę ze wstępu do encykliki *Ecclesia de Eucharistia* można odnaleźć już w encyklice programowej *Redemptor hominis* z początku pontyfikatu Jana Pawła II⁴⁰.

W swoim drugim liście na Wielki Czwartek, który Jan Paweł II skierował do biskupów w 1980 roku, poruszył centralną tajemnicę i kult Najświętszej Eucharystii⁴¹. W piśmie *Dominicae cenae* poświęcił on obszerny drugi rozdział tajemnicy Eucharystii w życiu Kościoła. W centralnym trzecim podrozdziale zajął się tematem „Eucharystia i Kościół”. Wyraźnie nawiązując do Soboru Watykańskiego II, podkreśla, że „jak Kościół sprawuje Eucharystię, tak Eucharystia z kolei buduje Kościół” (DomCae 4). Zaraz potem Jan Paweł II określa ścisły związek między tą prawdą a tajemnicą Wielkiego Czwartku, ucząc, że „Kościół powstał jako nowa wspólnota Ludu Bożego we wspólnocie tych dwunastu apostołów, którzy podczas ostatniej wieczerzy przyjęli ciało i krew Pana pod postaciami chleba i wina. [...] Od tej chwili aż do końca czasów Kościół buduje się przez tę komunie z Synem Bożym” (DomCae 4). Papież zaleca ten centralny temat biskupom zarówno do częstej osobistej kontemplacji, jak i do częstego nauczania wiernych w powierzonych im diecezjach. W ten sposób temat Kościoła i Eucharystii jest ponownie w centrum eklezjalnej refleksji.

2. Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*

W drugiej części opracowania zostanie bardziej szczegółowo przeanalizowana główna treść papieskiego nauczania, jaką zawiera

⁴⁰ Por. M. Hauke, *Die Eucharistie – Quelle und Höhepunkt des christlichen Lebens. Eine theologische Lesehilfe zur neuen Enzyklika „Ecclesia de Eucharistia”*, „Katholische Bildung” 104 (2003), s. 434. (Kurzform: Hauke, *Eucharistie*).

⁴¹ Por. Johannes Paul II., Schreiben zum Gründonnerstag *Dominicae cenae*, 24. Februar 1980, AAS 72 (1980), 113–148; dt. Übers.: vApSt 15. (Kurzform: DomCae).

dokument *Ecclesia de Eucharistia*. Voderholzer zwraca uwagę, że encyklika, która została opublikowana 38 lat po Soborze Watykańskim II przez papieża Jana Pawła II, nie zawiera żadnej nowej doktryny, ale jest rozumiana jako „streszczenie nauczania Kościoła, aby Eucharystia stała się konstytutywna dla Kościoła”⁴².

2.1. Ecclesiam edificat Eucharistia et Ecclesia Eucharistiam efficit

W drugim rozdziale encykliki *Ecclesia de Eucharistia* Jan Paweł II zajmuje się centralnym tematem związku Kościoła z Eucharystią. Kluczowe przesłanie podkreśla już sam nagłówek *Eucharystia buduje Kościół*. Należy tu zauważyć, że już w podtytule, gdzie jest zaakcentowane centralne stwierdzenie, że Kościół, który sprawuje czy też urzeczywistnia się przez Eucharystię, zostaje pominięty. Dopiero na początku trzeciego rozdziału Jan Paweł II formułuje, podsumowując rozdział II, że „Ecclesiam edificat Eucharistia et Ecclesia Eucharistiam efficit” (EdE, 26)⁴³. Aby wyjaśnić tę prawdę, papież odwołuje się do *Lumen gentium* (3) i łączy zasadnicze przesłanie o Kościele z zasadniczym przesłaniem o Eucharystii. Wraz z ojcami soboru podkreśla: „Kościół, czyli Królestwo Chrystusowe, już teraz obecne w tajemnicy, dzięki mocy Bożej rośnie w sposób widzialny w świecie” (LG 3, w: EdE 21). Odpowiadając na pytanie, jak Kościół wzrasta mocą Bożą, papież i ojcowie *Vaticanum II* stwierdzili: „Ilekcroć na ołtarzu sprawowana jest ofiara krzyżowa, w której „na Paschę naszą ofiarowany został Chrystus” (1Kor 5, 7), dokonuje się dzieło naszego odkupienia. Równocześnie w sakramencie chleba eucharystycznego uprzytamnia się i dokonuje jedność wiernych, którzy stanowią jedno ciało w Chrystusie” (LG 3, w: EdE 21).

Walter pyta, dlaczego Jan Paweł II nie cytuje wypowiedzi złożonej w ostatniej chwili przez soborowych ojców w *Lumen gentium* (26)

⁴² Por. R. Voderholzer, *Zeichen*, 17; vgl. auch: J. Saraiva Martins, *Die zentrale Stellung der Eucharistie im Leben der Kirche*, Vatikan 2003, 1.

⁴³ R. Voderholzer, *Zeichen*, s. 15.

o eklezjologicznej funkcji świętowania Eucharystii jako odpowiedzi w *Ecclesia de Eucharistia*⁴⁴. W ten sposób, zdaniem Waltera, perspektywa Kościoła powszechnego zostałaby uzupełniona perspektywą Kościoła lokalnego, jak mówi *Lumen gentium*: „Biskup, naznaczony pełnią sakramentu kapłaństwa, jest „szafarzem łaski najwyższego kapłaństwa”, szczególnie co do Eucharystii, którą sam ofiaruje albo o której ofiarowanie się troszczy, a którą ustawicznie żywi się i wzrasta Kościół”. (LG 26). Papież Jan Paweł II argumentuje jednak z perspektywy historyczno-zbawczej i wychodzi *mysterium paschale*, gdyż w tę tajemnicę głęboko wpisane jest *mysterium eucharisticum* (por. EdE 2). Oto bowiem podczas ostatniej wieczerzy Jezus sakramentalnie antycypuje w kręgu apostołów to, co wydarzy się od tego momentu dziejów zbawienia do poranka wielkanocnego⁴⁵. Kościół Chrystusowy na ziemi wyłania się z Eucharystii, która zawiera całą tajemnicę paschalną. Stąd Kościół, który ma zbawczo-ekonomiczne i trynitarnie pochodzenie⁴⁶, od swoich ziemskich początków jest eucharystyczny i Eucharystia znajduje się zawsze „w centrum życia Kościoła” (EdE 3). W tej perspektywie Papież podkreśla, że „przyczynowy wpływ Eucharystii [...] jest widoczny u początków samego Kościoła” (EdE 21)⁴⁷.

Dwunastu apostołów tworzy „załączek nowego Izraela” (EdE 21), którym jest Kościół. Dając im swoje ciało i krew na pożywienie, Jezus włącza ich „w tajemniczy sposób” (EdE 21). Aby to wyjaśnić, papież odwołuje się przez analogię do zawarcia przymierza na Synaju, które „zostało przypieczętowane ofiarą i pokropieniem krwi” (EdE 21). Poprzez słowo i działanie Jezusa podczas ostatniej wieczerzy, Dwunastu tworzy „podstawę nowej wspólnoty mesjańskiej, ludu nowego przymierza” (EdE 21), a mianowicie Kościoła. W ten

⁴⁴ P. Walter, *Eucharistie*, s. 245.

⁴⁵ Por. E. Gutwenger, *Pascha-Mysterium und Eucharistie*, ZKTh 89 (1967), s. 339–346.

⁴⁶ Por. LG, 4, 2; A. Grillmeier, *Kommentar*, s. 161.

⁴⁷ Por. A. Amato, *Ecclesia de Eucharistia. Riflessioni teologico pastorali*, „*Antoniano*” 80 (2005), s. 420.

sposób Jezus kładzie fundament Kościoła w Eucharystii⁴⁸. Jan Paweł II mówi: „Od tej chwili aż do końca czasów Kościół buduje się przez sakramentalną komunię z Synem Bożym” (EdE 21). Spełnia się to wyraźnie przez polecenie skierowane do Dwunastu: „Czyńcie to na moją pamiątkę” (1 Kor 11, 24–25; por. Łk 22, 19)”. Od tej chwili pozwala apostołom i Kościołowi uczestniczyć w urzeczywistnianiu Eucharystii i w budowaniu samego Kościoła.

W artykule 22 encykliki papież wyjaśnia to bardziej szczegółowo, kiedy mówi o zjednoczeniu chrześcijan z Chrystusem w Eucharystii i przez nią. Związek ten nie zamyka w sobie Kościoła w jego członkach, ale czyni go „sakramentem” ludzkości, znakiem i narzędziem zbawienia dokonanego przez Chrystusa, światłem świata i solą ziemi (por. Mt 5, 13–16) na odkupienie wszystkich (por. EdE 22). Nieustanne sprawowanie Eucharystii ma tutaj kluczowe znaczenie, ponieważ „Kościół czerpie duchową moc dla wypełniania swojej misji z nieustannego uobecniania w Eucharystii ofiary Krzyża i z Komunii z Ciałem i Krwią Chrystusa” (EdE 22). Na początku trzeciego rozdziału papież podsumowuje tę podstawową ideę zawartą w aksjomacie de Lubaca, choć w odwrotnej kolejności. Wyznaje: „Jeżeli, jak to przypominałem powyżej, Eucharystia buduje Kościół, a Kościół Eucharystię, to w konsekwencji zachodzi pomiędzy nimi bardzo ścisły związek. Jest to prawda, która pozwala nam zastosować do tajemnicy Eucharystii słowa o Kościele wypowiedziane w Symbolu nicejsko-konstantynopolińskim: jeden, święty, powszechny i apostołski. Jedna i powszechna jest także Eucharystia” (EdE 26).

2.2. Apostołskość Eucharystii i Kościoła

W trzecim rozdziale encykliki *Ecclesia de Eucharistia* Jan Paweł II kontynuuje główny temat związku Kościoła z Eucharystią. Ostatnie uwypuklenie „bliskiego związku” między nimi wyjaśnia on

⁴⁸ Por. P. Walter, *Eucharistie*, s. 245.

przez apostołskość⁴⁹. Posługuje się w tym celu stwierdzeniem Credo Nicejsko-Konstantynopolitańskiego o Kościele jako jedynym, świętym, katolickim i apostołskim. W numerach encykliki 27 i 28 odwołuje się do zawartej w Katechizmie Kościoła Katolickiego definicji Kościoła jako apostołskiego. Czytamy tam: „Kościół jest apostołski, ponieważ opiera się na apostołach i to w trojakim sensie” (KKK 857), ponieważ „jest i pozostaje «zbudowany na fundamencie apostołów» (Ef 2, 20)”, „zachowuje [...] dziedzictwo wiary i zdrowe zasady apostołów i przekazuje je dalej” oraz „będzie nadal nauczany, uświęcany i prowadzony przez apostołów aż do powrotu Chrystusa – przez tych, którzy są ich następcami w misji pasterskiej: Kolegium Biskupów, wspomagane przez kapłanów, w jedności z następcą Piotra” (KKK 857).

Te wypowiedzi na temat apostołskości Kościoła papież przenosi na Eucharystię i mówi: „Eucharystia również wyraża ten [potrójny] sens apostołskości” (EdE 28). Ze względu na apostołskość Kościoła niezbędna jest posługa kapłanów konsekrowanych przez następców apostołów, którzy działają *in persona Christi* w Eucharystii. Kontynuując, Jan Paweł II zauważa: „Posługa kapłanów, którzy otrzymali sakrament święceń, w ekonomii zbawienia wybranej przez Chrystusa ukazuje, że Eucharystia przez nich sprawowana jest darem, który przewyższa zdecydowanie władzę zgromadzenia, i w gruncie rzeczy posługa ta jest niezbędna dla ważnego zjednoczenia konsekracji eucharystycznej z ofiarą Krzyża i z Ostatnią Wieczerzą” (EdE 29). Wynika z tego, że „wspólnota sama z siebie nie jest w stanie ustanowić sobie kapłana z mocą święceń. Jest on darem, który wspólnota otrzymuje dzięki sukcesji biskupiej pochodzącej od apostołów” (EdE 29).

W odniesieniu do czwartego rozdziału omawianej tutaj encykliki Walter wyjaśnia: „Z punktu widzenia celu encykliki na szczególną uwagę zasługuje rozdział czwarty, który dotyczy Eucharystii

⁴⁹ *Katechismus der Katholischen Kirche*, Neuübersetzung aufgrund der Editio typica Latina, München 2003. (Kurzform: KKK).

i «*communio ecclesialis*»⁵⁰. A to dlatego, że w tym czwartym rozdziale aksjomat „Kościół sprawuje Eucharystię, a Eucharystia buduje Kościół”, który został przedłożony i wyjaśniony już w trzecim, teraz staje się jeszcze bardziej czytelny i zrozumiały w świetle wymiarów apostołskości Kościoła i Eucharystii.

3. Streszczenie – ścieżka wizji

Trzeci krok, który teraz nastąpi, służy przyjrzeniu się temu, co zostało zaprezentowane do tej pory. Osiągnięte wyniki zostaną zatem poniżej powiązane. Jest dosyć jasne, że zrozumienie relacji między Kościołem a Eucharystią i Eucharystii z Kościołem, przedstawione w encyklice *Ecclesia de Eucharistia* jest zakorzenione w ponownym odkryciu ujęcia *Corpus Christi* pierwszego tysiąclecia chrześcijaństwa. Swoją pracą z lat 1944 i 1953 Henri de Lubac uutorował drogę do tego ujęcia, tj. jako pozytywnie sformułowanego opisu nowego spojrzenia na Kościół i Eucharystię, młodemu kapłanowi i później wyświęconemu na arcybiskupa krakowskiego Karolowi Wojtyłe.

Badanie historii *novelle théologie* stanowi podstawę ustaleń, że Wojtyła wykazywał się znajomością dorobku naukowego de Lubaca. Sprzyjała temu pogłębiająca się między nimi osobista przyjaźń oraz wspólna praca podczas Soboru Watykańskiego II. Aksjomat de Lubaca „*C'est l'Église qui fait l'Eucharistie, mais c'est aussi l'Eucharistie qui fait l'Église*” był nie tylko najczęściej cytowanym zdaniem na Soborze Watykańskim II, ale został również głęboko osadzony w myślach soborowego ojca z Krakowa. Czynnikiem decydującym o wadze nowego ujęcia, które jest jednocześnie bardzo oryginalne w starożytnej kościelnej historii, jest oczywiście włączenie przez Sobór Watykański II eklezjologii eucharystycznej do konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*.

W okresie posoborowym widać dość wyraźnie, w jaki sposób krakowski arcybiskup starał się wprowadzić w życie to nowe ujęcie w powierzonej mu archidiecezji. Nic więc dziwnego, że po wyborze

⁵⁰ P. Walter, *Eucharistie*, s. 246.

na następcę Piotra w inauguracyjnej encyklice *Redemptor hominis* oraz w drugim liście z Wielkiego Czwartku *Dominicae caenae* od razu przyjął tę podstawową ideę, że Kościół sprawuje Eucharystię i Eucharystia buduje Kościół.

Nie zaskakuje zatem fakt, że encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, opublikowana z okazji 25. rocznicy jego pontyfikatu, odsłoniła jego znajomość wkładu de Lubaca w nauczanie Soboru Watykańskiego II o Kościele i Eucharystii. Jednocześnie w tym papieskim dokumencie ujawniło się dojrzałe myślenie Karola Wojtyły o aksjomacie de Lubaca. Z nauczania Magisterium Kościoła wypływa zatem prawda, że Eucharystia tworzy Kościół, to znaczy, że Kościół, od swoich dziejowo-zbawczych początków, jakie miały miejsce podczas ostatniej wieczerzy Jezusa z apostołami, jest przede wszystkim wspólnotą odkupioną, która swoje obdarowanie łaską zawdzięcza misterium paschalnemu Jezusa Chrystusa. Z tej podstawowej struktury Eucharystii wynika podstawowa struktura Kościoła, będąca jednak „strukturą pochodną, otrzymywaną od Chrystusa”⁵¹.

W tej złożonej rzeczywistości *Corpus Christi* chrześcijanie mają swój udział, ponieważ jako królewskie kapłaństwo wszyscy duchowo uczestniczą w ofierze Chrystusa, a jednocześnie wraz z Nim się ofiarują. Nieodłącznym elementem tej prawdy, że Eucharystia stwarza Kościół, jest to, że także sam Kościół tworzy lub sprawuje Eucharystię. Daje to początek jego strukturze, która ma charakter apostołski. Aby *mysterium paschalne*, antycypowane w ostatniej wieczerzy, było sakramentalnie obecne w Eucharystii, wymagane jest szczególne kapłaństwo. To szczególne kapłaństwo przekazywane jest od Chrystusa w sakramencie święceń ludziom wybranym przez Niego – aż do Jego powrotu – przez następców apostołów. W ten sposób Kościół i Eucharystia pozostają apostołskie i wzajemnie się uzupełniające⁵².

⁵¹ Unterburger, *Ecclesia*, s. 70.

⁵² Por. G. Ferraro, „*Ecclesia de Eucharistia vivit*”. *Aspetti della lettera Enciclica di Giovanni Paolo II*, „*Ephemerides Liturgicae*” 117 (2003), s. 297.

Ostatecznie wolno zaryzykować stwierdzenie również o pewnej wzajemności Karola Wojtyły jako księdza, biskupa pomocniczego Krakowa i arcybiskupa, a później papieża Jana Pawła II i de Lubaca. Wielki syn narodu polskiego i Kościoła podjął tezę francuskiego uczonego, że Kościół sprawuje Eucharystię, a Eucharystia z kolei tworzy Kościół. Odwrotnie, wielki orędownik *novelle théologie* przyjął za własne słowa arcybiskupa krakowskiego w odniesieniu do Soboru Watykańskiego II, kiedy powiedział: „Decydujące dla soborowego otwarcia jest to, że podjął nowe aspekty prawdy objawionej i je wyjaśnił”⁵³. W encyklice *Ecclesia de Eucharistia* Jan Paweł II dzięki studiom de Lubaca i nauczaniu Soboru Watykańskiego II o Kościele ożywił rozumienie Kościoła i Eucharystii w wierności Jezusowi Chrystusowi i Jego zbawczego dzieła.

Tłumaczenie rozdziału: Andrzej A. Napiórkowski OSPPE

⁵³ H. de Lubac zitiert nach: Neufeld, Karl, Öffnung und Freiheit. Zum 90. Geburtstag von Kardinal Henri de Lubac SJ, am 20.2.1986, ZKTh 108 (1986), s. 322.

Abstrakt

„*Ecclesia de Eucharistia*” – wizja Jana Pawła II

Niniejsze opracowanie ukazuje wzajemne wyłanianie się Kościoła z Eucharystii i Eucharystii z Kościoła. Rozpoczyna się od pracy francuskiego jezuitę. Henri-Marie de Lubac bowiem zaproponował nowe rozumienie *Corpus Christi* i sformułował aksjomat: „C’est l’Église qui fait l’Eucharistie, mais c’est aussi l’Eucharistie qui fait l’Église” („Kościół sprawuje Eucharystię, a Eucharystia z kolei czyni Kościół”). De Lubac nie tylko przyczynił się do późniejszego sformułowania eklezjologii eucharystycznej na Soborze Watykańskim II, ale także ukształtował myślenie księdza, ojca soborowego i arcybiskupa krakowskiego Karola Wojtyły. Spuścizna de Lubaca i dokonania Soboru Watykańskiego II trafiły ostatecznie do papieskiego Urzędu Nauczycielskiego Jana Pawła II i znalazły odzwierciedlenie w encyklice *Ecclesia de Eucharistia* wydanej z okazji 25. rocznicy pontyfikatu. W tej encyklice papież wyjaśnia – począwszy od ostatniej wieczerzy Jezusa z apostołami – w jaki sposób podstawowa struktura Kościoła jest określona w świetle struktury Eucharystii i jak Eucharystia tworzy Kościół. Kościół sprawuje Eucharystię, a do tego niezbędna jest jego apostołskość: sakrament święceń jest konieczny do sprawowania Eucharystii i udzielany jest przez Jezusa Chrystusa za pośrednictwem apostołów tym wybranym mężom, którzy będą sprawować Eucharystię we wspólnocie wiary i jako Kościół oczekiwać Jego powrotu. W ten sposób Kościół i Eucharystia – od początku w Jezusie Chrystusie i poprzez fundament apostołowości – są ze sobą powiązane.

Słowa kluczowe: *Ecclesia de Eucharistia*, Karol Wojtyła, Jan Paweł II, Henri de Lubac

Abstract

"Ecclesia de Eucharistia" – a vision of John Paul II

This study shows the mutual emergence of the Church from the Eucharist and the Eucharist from the Church. It begins with the work of a French Jesuit. Henri-Marie de Lubac proposed a new understanding of Corpus Christi and formulated the axiom: "C'est l'église qui fait l'Eucharistie, mais c'est aussi l'Eucharistie qui fait l'Église" ("The Church makes the Eucharist and the Eucharist in turn makes the Church"). De Lubac contributed to the later formulation of the Eucharistic ecclesiology at the Second Vatican Council and shaped the thinking of Karol Wojtyła, a priest, council father, and archbishop of Krakow. The legacy of de Lubac and the achievements of the Second Vatican Council ended up in the pontifical Magisterium of John Paul II. They were reflected in the encyclical "Ecclesia de Eucharistia," published on the occasion of the 25th anniversary of his pontificate. In this encyclical, the Pope explains - beginning with the last supper of Jesus with the apostles - how the fundamental structure of the Church is defined in the light of the structure of the Eucharist and how the Eucharist constitutes the Church. The Church celebrates the Eucharist, and for this, her apostolicity is essential: the sacrament of Holy Orders is necessary to celebrate the Eucharist. It is administered by Jesus Christ through the apostles to those chosen men who will celebrate the Eucharist in the community of faith and, as a Church, await his return. In this way, the Church and the Eucharist - from the beginning in Jesus Christ and through the foundation of apostolicity - are related to each other.

Keywords: Ecclesia de Eucharistia, Karol Wojtyła, John Paul II, Henri de Lubac